

ובחזון איש (שביעית כג, ד) נקט [שלא כדעת כמה אחרונים] שלא אמר הרשב"א לסמוך על היחיד בשעת הדחק אלא כשלא נאמרה הלכה כרבים [כגון כשמסתבר טעמו של היחיד, שלא נקבע בפירוש כרבים וכד'], אבל כשנאמרה הלכה – אין להקל כדעת היחיד. וכל שכן כאשר אין מחלוקת בין האחרונים אלא כגון שנחלקו בדורו של הרמב"ם והסכימו הרא"ש והר"ן לדעה אחת או שהכריע כן השו"ע והאחרונים – הרי זה כמו שנאמרה הלכה ואין לסמוך על היחיד. וכגון שביעית בזמן הזה; אין להקל משום דעת הראב"ד והר"ה כיון שכל הפוסקים חולקים עליהם.
ע"ע בענין זה בספר גט פשוט (כללים ו); שדי חמד (כללים כ, קט).

'אלא אי אמרת לקדש, קדש בימי רבי מי הוא?...' – ולא תרצו בחולין שנעשו על טהרת הקדש שהיו רגילים בה חברים – כי אין אוכלים חולין על טהרת הקודש אלא משום הרגל קדשים, ואם אין קודש למה שיאכלו חוליהן בטהרת הקודש. ומתריך **'כדאמר עולא חבריא מדכן בגלילא'** – שכיון שהיו קרובים לחורבן הבית, היו מצפים לבניינו ועדיין היו מרגילים עצמם לטהר חוליהן (עפ"י רשב"א ור"ן וריטב"א, וכן הביאו מפירוש ר"ח).

והרמב"ן כתב בתירוץ שאלה זו, שעתה הגמרא נוקטת שלא גזרו טומאת מעת לעת אלא בקודש ממש, ולא בחולין שנעשו על טהרת הקודש. ורק לפי לשנא בתרא שבסמוך שגזרו אף לתרומה, הוצרכנו לומר שגזרו גם על חולין שנעשו על טהרת הקודש (וכן דקדק בספר חכמת בצלאל מפרש"י, ע"ש).

מדברי הרמב"ן נראה שגם לאחר זמן רב מהחורבן היו נוהגים בחולין שנעשו על טהרת הקודש. אולי משום מנהג טהרה ופרישות [וכענין המובא בשלה"ק (שער האותיות סוף אות ט) אף בזמן הזה שאין לנו אפר פרה. (ע"ע בענין זה במובא בספר מנהגי ישראל ח"ב עמ' קלו ואילך)] ולא רק משום הרגל קדשים. ועתוס' להלן יב סע"ב שבא"י היו עוסקים בטהרות בימי שמואל, אבל לא בבבל (שם ע"א ד"ה מהו. וכן משמע ברמב"ן שם ד"ה והא, ע"ש. וכ"מ להלן יז. שבימי רב היו עוסקין בטהרות בא"י וכמו שכתב שם הריטב"א שהיו רובן עוסקות בטהרות. וע"ע בחזו"א דמאי ה, ז – מובא ביוס"ד חולין ו).

'הלא בדיקה היתה לי בין כל אחת ואחת' – ובתחילה לא פירשה לו הדבר, כסבורה שהוא יודע כי תמיד היתה רגילה בכך, ולכך תמהה 'והלא בדיקה היתה לי...' (עפ"י ריטב"א).

'היינו דהדרה ושיילה' – ומעמידים המעשה הראשון בתרומת לחמי תודה והמעשה השני בתרומה (ריטב"א. והשאלה היתה שמא בתרומה אפשר לטהר את האחרונה. ואולם בתורא"ש דחה זאת כי כשאמר לה בקודש כולן טהורות, למה לה לחזור ולשאול הלא בדיקה היתה לי וכו'. וצ"ל להריטב"א שכוונתה לפרש ששאלתה לא היתה אלא על האחרונה).

דף ז

'באיזה ספק אמרו בספק חלה... שלא תאמר בהוכחות שנינו כמו שני שבילין... אלא בנשען'. לכאורה נראה לפרש 'באיזה ספק אמרו' תולין, הלא כל ספק טומאה ברשות היחיד טמא ודאי וברשות הרבים טהור, ואי אתה מוצא אלא בכגון שני אנשים שהלכו בשני שבילין שאחד טהור ודאי ואחד טמא ודאי, בזה אפילו ברשות היחיד אינו ודאי טמא [כדברי התוס' בריש המסכת, שבדבר שאי אפשר להיות אמת אינו טמא אלא מספק], או בספק נשען שעיקר טומאתו מדרבנן מספק (גליונות קהלות יעקב).

'ארבע נשים דיין שעתן, בתולה מעוברת מניקה וזקינה'. יש להבין טעמו של דין זה; מה בכך שנשים אלו מסולקות דמים, הלא לפנינו שחל בהן שינוי מטבען וראו דם, וא"כ יתכן שהשינוי כבר היה אתמול וכותלי בית הרחם העמידוהו לדם.

והיה אפשר לומר שלא ראו חכמים לטמא למפרע על אותה שעה שהיתה אז בחזקת מבוררת בהחלט שמסולקת דם, ואעפ"י שעתה הורעה חזקתה אבל באותה שעה לא הורעה והיתה מוחזקת כמסולקת ודאי. לא גזרו אלא בשאר נשים שלא היו מבוררות בהחלט ואין חזקתם אלימה כל כך. ואולם מרש"י ותוס' (בדף ה) מבואר שאינם סוברים טעם זה.

ונראה שבאמת עצם החשש שמא יצא דם והעמידוהו כתלי בית הרחם הוא חשש רחוק, אלא שחכמים טימאו למפרע משום שבמשך כל חיי האשה יתכן שראיות אחדות מראיותיה היו מקודם, ועל כן עשו סייג משום חומר תרומה וקדשים לחוש בכל ראייה וראיה. וכל זה בנשים דעלמא, אבל אותן ארבע נשים שבאמת גם עתה הן מסולקות על להבא ואין הנידון אלא על ראייה מסוימת, לומר שאותה ראייה היתה מקודם – על ראייה פרטית לא חששו.

ועוד היה מקום לחדש שבאמת יש ספק שמא אותו דם [שנעקר ללא הרגשה] הוא מהעליה ואינו מהמקור וטוהר, אלא משום שרוב דמים מצויים לבוא מן המקור לכך כל אשה טמאה מודאי, משום דין 'רוב' ו'מצוי' (ע' להלן יו"ב"ב כד), אבל באותן נשים שהן בחזקת מסולקות, אין לגביהן 'רוב' ו'מצוי', הלכך כל טומאתן מצד הספק היא ולכן לא טימאו בהן חכמים למפרע. אלא שצ"ע לחדש כן (עפ"י קהלות יעקב סה).

'אמר רבי יהושע: אני לא שמעתי אלא בתולה'. נראה טעמו משום שהבתולה מעותדת לראות דם, הלכך יש סברא לאחר ראייתה כמה שיותר ולא להקדים, משא"כ מעוברת מניקה וזקנה אין סברא לתלות במאוחר יותר מבמוקדם, הלכך אעפ"י שהן בחזקת מסולקות דמים, אך כיון שנמצא דם יש לחוש שהיה מקודם.

ורבי אליעזר סובר הואיל ומכל מקום מסולקות דמים הן, חזקת טהרה שלהן עדיפה על זו של שאר נשים (עפ"י גליונות קהלות יעקב).

(ע"ב) 'איזו היא בתולה, כל שלא ראתה דם מימיה, אע"פ שנואיה'. בפשטות יש לומר שבא לפרש ש'בתולה' שבכאן אינה בתולה דעלמא, זו שאין לה בתולים, אלא אעפ"י שנישאה ונבעלה ואף ראתה דם בתולים, כל שלא ראתה דם נידות הריהי בתולה לדמים.

ובשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"ג כז) פירש בענין אחר; שם דן אודות בתולה שאין לה אורח כנשים ובאה להינשא, האם חייבת להודיע מראש למי שרוצה לישאנה שעדיין לא ראתה דם, ובין הדברים הוא מביא דברי כמה רופאים שלאחר שתינשא יבוא לה האורח ותוכל ללדת, ועל כן אין לחוש משום מקח טעות. וכתב: 'ומשמע לי קצת כן (– כפי דברי הרופאים), ממתני' נדה דף ז' דאמר איזו היא בתולה כל שלא ראתה דם מימיה אע"פ שנואיה, שלכאורה פשיטא, דהא איירי לענין דיה שעתה מחמת שעדיין לא ראתה דם ומה שייך לזה הא דניסת – אלמא דהנישואין הוא דבר ששייך שיגרום לביאת האורח כנשים, ולכן היה מקום לומר דיש לנו לחשוש למעל"ע מקודם, קמ"ל כיון שעל כל פנים עדיין לא ראתה דיה שעתה'.

'בחייו מ"ט לא, משום דרבי אליעזר שמותי הוא וסבר אי עבדינן כוותיה בחדא עבדינן כוותיה באחרנייתא'. רש"י מפרש 'שמותי' מלשון שמתא, על שם שברכוהו. וכמה ראשונים פרשו עפ"י הירושלמי, על שם שהיה מתלמידי בית שמאי [הגם שמצינו שרבי אליעזר קיבל תורה מרבן יוחנן בן

זכאי והלא ריב"ז היה מתלמידי הלל, אעפ"כ היה ר"א מורה ובא כבית שמאי. ע' ר"ן פ"ק דשבת; יבין שמועה רמב; פתח עינים ועוד. וע"ע בכללות הענין בהקדמת הרד"ל לפרקי דרבי אליעזר.

וצריך עיון בפרש"י, וכי משום שברכוהו אין ראוי לפסוק הלכה כמותו אם אמר דבר הגון וכיוון אל האמת? ויש מי שפרש עפ"י דברי הרמב"ן (מובאים בנמו"י ב"מ לג.) שלכך לא קיבלו החכמים מרבי אליעזר את כל הראיות שהביא להם (במעשה דתנורו של עכנאי, בב"מ נט), כי אפשר שהם היו אומרים מפי השמועה והוא אמר כך הוא בעיני, ואילו היה מורה למעשה בזמן הבית היה נעשה זקן ממרא. ולפי זה י"ל שלכך בטלו שמועותיו ולא קיימא לן כמותו. אך גם זה אינו מובן, וכי ניתן לשנות אמיתות ההלכה מפני כך, לקבוע הלכה שלא כמותו אם דבריו נכונים? וצ"ע (עפ"י שו"ת חות יאיר צד).

ויש מפרשים שאם יפסקו כמוהו באחת, יסברו שמשום בת קול שיצאה כר"א (בב"מ נט) לכך הלכה כמותו בכל מקום, כדרך שהלכה כבית הלל משום בת קול (ע' עירובין לג.) ובאמת לא יצאה אותה בת קול אלא לכבודו [וכמו שאמר רבי יהושע בב"מ שם שלא להשגיח בבת קול] (עפ"י ערוך לנר), או יסברו שכיון שלא אמר מעולם דבר שלא שמע מפי רבו (סוכה כת.) אין דבריו דברי היחיד, כי לעולם ייחשב כשנים, הוא ורבו (עפ"י מחקרים בדרכי התלמוד והידותיו' לר"ר מרגליות, עמ' מ [וכדרך שאמרו להלן]: שדברי רבי יוחנן ור"ש בן יהוצדק רבו נחשבים כשנים)].

ושמא הכונה לומר שכיון שברכוהו משום שנחלק על הרבים ולא קיבל דבריהם, א"כ מאותו הטעם עצמו אין לפסוק כמוהו באחרניא, כי דבריו אינם כדברי הרבים. וקרוב הדבר לפירוש הריטב"א 'שמותי' – שתפס שיטת בית שמאי לחלוק על הרבים. [ויתכן שיש לישב בכך קושיית התוס' שלא היה להזכיר בסתמא לשון שמתא – כי הלשון עצמה משתמעת לשתי פנים, לשון שמאי ולשון שמתא, ואין כאן גנאי אלא ברמז כאומר הואיל ותפס כשיטת ב"ש לכך נידוהו חבריו].

זמנא כבודו דרבי אליעזר לא מצינן מחינן בהו'. פירוש, בכגון זה שאינו אלא מדרבנן, שאילו מדאורייתא הלא אין חולקים כבוד לרב שאין תבונה נגד ה' (ריטב"א).

ע' בדומה לכך בתרומת הדשן (מג, וברמ"א יו"ד רמב, כב) להוכיח מעירובין (סז): שתלמיד הרואה קושיא על הוראת רבו, באיסור דרבנן יניחנו לעשות מעשה ואח"כ יקשה, משא"כ בדאורייתא.

הזב והזבה שבדקו עצמן יום ראשון ומצאו טהור, יום שביעי ומצאו טהור, ושאר הימים לא בדקו... רבי יהושע אומר אין להן אלא יום הראשון ויום השביעי בלבד'. מדין תורה הרי הם בחזקת טהרה, אלא שמדרבנן חוששים (עפ"י תורא"ש; אליהו רבה על המשניות).

ונראה לכאורה שדין זה מטעם קנס וגזרה על שלא בדקו כל יום, שאם מצד החשש הוא שמא ראו בינתים, א"כ מה מועלת ספירת יום ראשון, אלא משמע שבעצם לא חששו רק הצריכו יום כנגד יום שלא בדקו. ע"ע בכל הענין בחזו"א צג.

'מטמאין את המשקין ואפילו דחולין ואין פוסלין את האוכלין...'. במשקים נקט לשון 'טומאה' ובאכלין 'פסול', כי המשקים לעולם חוזרים להיות תחילה (משנה פרה ה, ז), והרי הם מטמאים אחרים לטמא הלאה (כמו שכתב הרמב"ם הל' אבות הטומאות ז, ה), משא"כ אכלין שנגעו באחורי הכלים הללו אינם אלא שלישי לטומאה [שהרי האחורים שנטמאו במשקים הריהם שני לטומאה, כמוש"כ הרמב"ם שם פ"ז ג ופ"י ז ה], הפסול לטומאה ואינו מטמא אחרים. וכן הדין לרבי יהושע.

'משקין דעלולין לקבל טומאה, גזרו בהו רבנן. אוכלין דאין עלולין לקבל טומאה לא גזרו בהו רבנן' – שהמשקים אינם צריכים הכשר לקבלת טומאה כמו האכלין (עפ"י רש"י שבת יד: ופסחים יד:).

זמאי שנה אחורי כלים דנקט, משום דקילי... נטמא תוכו כולו טמא. מבואר מפרש"י ותוס' (עפ"י שבת יג:) שאכן אם נטמא תוכו, הואיל והחמירו בטומאת תוך לטמא את הכלי כולו, מודה רבי אליעזר שפוסל את האוכלין.

וכן הדין לענין קודש בכלי שנטמאו אחוריו, שהואיל ולענין קדשים כולו טמא (משנה חגיגה כ:), הרי הוא מטמא אכלים של קודש אפילו לרבי אליעזר (כן מבואר ברמב"ם הל' שאר אבות הטומאות ז,ו).

'אלא הא קמ"ל שאין למדין הלכה מפי תלמוד. פרש"י (וכ"מ בשו"ת מהר"ם מרוטנברג (לבוב, פג). ונראה שגרסתו 'מפי משנה, וכ"ה ברשב"ם ב"ב קל:): מתוך משנה וברייתא ששנויה בהן הלכה כפלוגי, שמסברת תלמוד של התנאים היא נשנית ואין למדים ממנה. ואין בכלל זה במקום שנאמר 'לא זוז משם עד שקבעו הלכה כמותו' – שאין לך פסק גדול מזה (ריטב"א ב"ב קל).

וקרוב לומר שדוקא בכגון אלו שבכאן, שנאמר בהם הלכה נגד הכללים הרגילים, שבדרך כלל הלכה כרבי יהושע וכאן נאמרה הלכה כר"א, לכך אין למדים ממנה, אבל במקום שאינו כנגד הכלל המסור – למדים. ויש סיוע לכך מדברי הירושלמי בפאה ב,ד (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"א שלה. וכ"מ ברשב"ם ב"ב קל:).

ע"ע בבאור הענין בשעורים לזכר א"מ ז"ל ח"א עמ' רלו-רלו.

דף ח

'משום דקאי רבי אלעזר כותיה... משום דקאי רבי יהודה בן בבא כותיה. יש לעיין, הלא בכל אותן הלכות גם כן יש סוברים כמותו, שהרי בכולן שנינו הלכה כר"א כמו שאמרו לעיל, ומה עדיפות יש במה שמצינו חכם מסוים שנקט כן מאשר המשניות שפסקו כמותו. ואפשר צריך דוקא שחכם שלא שמע ממנו נקט כדבריו, אבל המסכימים לדבריו לא, שהרי בלאו הכי היו לו תלמידים הרבה שהיו שונים פרקו. וצ"ע (עפ"י חו"א י"ד ק,א).

זאם איתא לימא ליה כי אמר אבא הלכה כר"א בד' בסדר טהרות' – שהרי מן הסתם בקי רבי פדת בדברי רבי אלעזר אביו ורבו (ריטב"א).

(ע"ב) 'עד כאן לא פליגי רבנן עליה דר"א אלא בקטפא דגוזא אבל בקטפא דפירא מודו ליה' – ומה ששנינו הקטף יש לו שביעית, בקטף של פרי (וכן מבואר מפרש"י ותוס'). שכל דבר הנולד מלחות של פרי נקרא 'קטף' על שם השרף היוצא מן העץ, ואף שמן אפרסמון נקרא כן (ריטב"א). ואילו הרשב"א (בחדושי ובתשובה ח"ה מא) פירש הסוגיא בענין אחר; ודאי משנת שביעית מדברת בשרף היוצא מהעץ ולא מהפרי, שאין קרוי 'קטף' אלא סוג עץ מסוים שאין בו פירות. וכוונת הגמרא לומר שכיון שראינו חילוקים בין שרף לשרף, וגם חכמים מודים בשרף של פרי שאסור, אם כן יש לך לומר גם ('איבעית אימא') שלא נחלקו אלא בשרף העושה פירות, אבל באילן שאינו עושה פירות מודים שקטפו היינו פריו.

[וע"ע בר"ש שביעית (ז,ו) בבאור הסוגיא, שיצא לחלק בין ערלה לשביעית; לר"ז שביעית לחומרא – שהיא נוהגת אפילו בדבר שאינו 'פרי' ואף במאכל בהמה, ולר' פדת לקולא – ששרף הפירות אסור בערלה משום 'את' – הטפל לפרי, או מדרבנן, ואילו בשביעית מותר.